

ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

ХУУЛЬ БУСААР АШИГТ МАЛТМАЛ ОЛБОРЛОХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ МӨРДӨН ШАЛГАХ АЖИЛЛАГААНД ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ, ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

THE CRIME OF ILLEGAL MINING OF MINERALS PROBLEMS IN THE INVESTIGATION, SOLUTIONS

*Б.Цогтбаатар
ДХИС-н Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын
эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D),
цагдаагийн хурандаа*

Товч агуулга: Хууль бусаар ашигт малтмал олборлох гэмт хэргийн мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагаанд тулгамдаж буй гадаад, дотоод хүчин зүйлүүдийг тодорхойлж, цаашид шийдвэрлэх арга замын талаар өөрийн санал дэвшүүлсэн болно.

Abstract: The external and internal risk factors faced in the investigation and proof of the illegal mining of minerals have been determined, and suggestions have been put forward for further solutions.

Түлхүүр үгс. Хууль бус олборлолт, ашигт малтмал, гар аргаар олборлогч, экологи эдийн засгийн хохирол тогтоох, шинжээч, шинжээчийн дүгнэлт, мөрдөгч, бохирдол, үзлэг.

Keywords. Minerals, illegal mining, artisanal miners, ecological economic damage assessment, expert, expert opinion, detective, pollution, inspection.

Оршил

Улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, иргэдийн амьжиргаанаас хамааран, хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргийн гаралт 2016 онд 165, 2017 онд 330, 2018 онд 366, 2019 онд 489, 2020 онд 626, 2021 онд 601, 2022 онд 559 гэмт хэрэг үйлдэгдэн³⁴, түүний улмаас учирч буй хохирол нь жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байна. Үүний дотор Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 24.2 дугаар зүйлд заасан хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэрэг өсөж, учруулах хохирол, хор уршиг нь тухайн нутаг дэвсгэрээс хальж бүс нутаг болон улсын хэмжээнд нөлөөлөх болсон нь дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 25 хувь, аж үйлдвэрийн нийт бүтээгдэхүүний 72 хувь, экспортын 90 хувийг дангаар эзэлдэг³⁵ манай улсын хөгжлийн үндэс болсон ашигт малтмал олборлох салбарт сөргөөр нөлөөлж байна.

Монгол Улсад сүүлийн 20 гаруй жилд эрчимтэй үйлдэгдэх болсон ашигт малтмал хууль бусаар хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэргийг эрүүгийн эрх зүйн хамгаалал талаас нь анхаар байгаа хэдий ч дотоод эрсдэлийн хүчин зүйлийн бодлоготой уялдуулан авч үзэх талаар шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, судалгаа, дүн шинжилгээ хангалтгүй байна.

Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох үйлдлийн онцлогийг дурдвал, зохион байгуулалттай, “нуугдмал, далд”³⁶ хэлбэрээр хэрэгждэг бөгөөд түүнийг нотлоход

³⁴ ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба. Монгол Улсад бүртгэсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал-2023. УБ., 2023. 216 дахь тал.

³⁵ Эрдэс баялгийн салбарын статистик мэдээ. 2019 он. УБ., 15 дахь тал.

³⁶ Асуулгад оролцсон 172 ажилтны 150 буюу 85 хувь нь энэ гэмт хэрэг “нуугдмал, далд буюу төвөөс алсмагдал, сууршилын бүсээс хол, хөдөө хээр, очиход бэхшээлтэй газарт үйлдэгддэг ба ихэвчлэн бүртгэгдээгүй хэргийн шинжтэй” гэж хариулсан болно.

бэрхшээлтэй байдаг нь судалгаагаар тогтоогдсон. Тиймээс ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэргийн мөрдөн шалгах болон нотлох ажиллагаанд тулгарч буй эрсдэлд хүчин зүйл, хүндрэл бэрхшээлийг судлан тэдгээрийг шийдвэрлэх арга замыг боловсронгуй болгох, нотолгооны үр нөлөөг дээшлүүлэх нь энэхүү сэдвийг хөндөх үндэслэл боолсон.

Энэхүү сэдвийн хүрээнд хамруулан хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх, нотлох ажиллагааны талаар доктор Б.Одонгэрэл³⁷, Я.Цэлмэн, эрүүгийн тагнуулын аргаар илрүүлэх талаар доктор П.Очбадрах³⁸, хохирол тогтоох ажиллагааны талаар биологийн доктор Г.Эрдэнэбаясгалан³⁹, эрүүгийн эрх зүйн талаар доктор Ж.Нямдулам⁴⁰, С.Гантулга, Б.Энхболд⁴¹, үндсэн хуулийн эрх зүйн талаас Д.Батболд⁴² нар өөрсдийн бүтээлийн зарим хэсэгт судалж иржээ.

Улс орнуудын хил дамнасан, ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэргийн нөхцөл байдлын талаар Үндэстэн дамнасан зохион байгууллагатай гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын байгууллага нь энэ төрлөөр дагнасан судалгаа явуулдаг⁴³.

“Ашигт малтмал хууль бусаар хайх, ашиглах, олборлох” үйлдлээс “олборлох” гэж ялган оруулсан нь уг үйлдэл нийгмийн хор аюулаар хамгийн их, сүүлийн 10 жилд шүүхээр шийдвэрлэгдсэн 98 шийтгэх тогтоолд хийсэн судалгаагаар 92% нь “олборлох” үйлдэлд ял шийтгэгдсэнээс дүгнэхэд голчлон үйлдэгдсэн байх тул судалгааны сэдвийн нэршилд сонгон оруулсан. Мөн эрэн хайх ажиллагаа явуулсны дүнд олборлолт хийгддэг, олборлосны эцэст ашиглалт боловсруулалт хийгддэг тул дундын гол холбоос болгон авч үзэж “олборлох” үйлдлээр хайх, ашиглахыг төлөөлүүлсэн болно.

Үндсэн хэсэг

Дэлхийн зарим улс дахь ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэрэг

Латин Америкийн улс орнуудыг жишиг болгон сонгож, нарийвчлан судлах нь хожим Монгол Улсад ямархуу хэмжээний хохирол сүйрэл, эрсдэлт хүчин зүйл учирч болох таамаглалыг дэвшүүлэх, урьдчилан харах, үүсэх нөхцөл байдлаас гарах гарцыг эрэлхийлэх нэг чиглэл болох юм.

XXI зууны эхний арван жилд дэлхийн хамгийн том кокайн үйлдвэрлэгчид хууль бус алтны экспортын үнэ кокайны экспортын үнээс илүү болсныг анхаарах болжээ⁴⁴. АНУ болон бусад оронд ялангуяа Колумб, Мексиктэй “хар тамхины эсрэг дайн” зарлаж, Латин Америкаас АНУ-руу мансууруулах бодис худалдаалах гэмт хэргийн ашиг орлого огцом буурч байсан үед алтны үнэ өссөнөөр алтны уурхайн ашиг орлого ихээхэн нэмэгдсэн. Үүний үр дүнд, гэмт хэргийн бүлэглэлүүд мансууруулах бодисын худалдаанаас алт олборлолт руу шилжих явц ажиглагдаж байна.

Бүс нутгийн хувьд авч үзвэл, алт олборлолтын нэлээд хувийг хууль бус олборлолт эзэлж байна. Тухайлбал; Перугийн алт олборлолтын 28 хувь, Боливиын 30 хувь, Эквадорын 77 хувь, Колумбын 80 хувь, Венесуэлийн 80-90 хувь нь тус тус хууль бусаар олборлож байна.

³⁷ Одонгэрэл, Б. Хуулийн этгээдэд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлага. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2020.

³⁸ Очбадрах, П. Хууль бусаар ашигт малтмал олборлох гэмт хэргийг эрүүгийн тагнуулын ажлаар илрүүлэх ажиллагаа. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2021.

³⁹ Эрдэнэбаясгалан, Г. Амьдрах орчны үнэлгээнд тулгуурлан байгаль орчны хохирлыг тооцох аргачлалыг боловсронгуй болгох нь. Биологийн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2019.

⁴⁰ Нямдулам, Ж. Уголовно-правовая охрана отношений в сфере добычи полезных ископаемых по законодательству Монголии и Российской Федерации. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2015.

⁴¹ Гантулга, С., Энхболд, Б. Эрүүгийн эрх зүй: тусгай анги. Уб., 2018.

⁴² Батболд, Д. Ашигт малтмал өмчлөл, ашиглалтын Үндсэн хуулийн үндэслэлийг хөгжүүлэх нь. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2020.

⁴³ 2016 global initiative against transnational organized crime. All rights reserved

⁴⁴ www.GlobalInitiative.net (Хандалт: 2019 оны 5 сар)

Колумбын засгийн газрын эрх баригчдын үзэж байгаагаар Колумбын хувьсгалт цэргийн хүчний гэмт бүлэглэл⁴⁵ нь хууль бусаар алт олборлож улсын хил зөрчиж нэвтрүүлэн борлуулах замаар санхүүжилтийнхээ 20 хувийг бүрдүүлдэг, энэхүү бүлэглэлийн нэг “34 дүгээр фронт” дангаараа хууль бус олборлолтоос сар бүр 1 тэрбум ам.долларын ашиг олдог гэж тооцсон байна⁴⁶.

Перу улсаас 2014 онд тэрбум гаруй ам.долларын үнэтэй 35 тонн алтны контрабандын хэрэг үйлдэгдэж, Лима улсаар дамжуулан АНУ, Швейцар луу усан онгоцоор тээвэрлэгдсэн бол, Болив улсаас хууль бусаар олборлосон 68 тонн орчим алтыг Амазон болон хойд хилийн нутгаар гаргасан зэрэг нь манай улстай харьцуулахад 15-30 дахин өндөр хэмжээнд байна.

Судалгаанаас үзэхэд, Колумб улс 4.9 сая хүн амыг нүүлгэн шилжүүлснээс (10 колумб хүн тутмын нэг) 87 хувь нь ашигт малтмалын хууль бус олборлолт явагддаг Амазоны хилийн бүс нутгаас нүүлгэсэн болохыг харуулж байна. “Карнеги Амазон Мөнгөн ус” төслийн гар аргаар алт олборлогчид жил бүр Амазоны бүс нутагт байгаа гол мөрөн, нууруудад 30 гаруй тонн мөнгөн усыг хаядгаас нөхөн үржихүйн насны эмэгтэйчүүдийн хувьд аюулгүйн хязгаараас 34 дахин өндөр түвшинд хүрч, тархины гэмтэлтэй хүүхэд төрж байна. Мөн Амазоны ширэнгэн ой их хэмжээгээр сүйрч ойролцоогоор 1680 км² ой устсан байна. Ихэнх ой чийглэг ойн эко бүс нутагт байгаа бөгөөд Гайана, Перугийн баруун урд хил, Амазоны сав, Бразилын Тапажос-Хингугийн чийглэг ой, Колумбын Магдалена хөндийн Урабагийн чийглэг ой устаж үгүй болж байна.

Гэмт хэргийн бүлэглэлүүд хүрэхэд хэцүү, хил орчмыг хязгаар бүс, газар нутгийг олж авч, хууль бус алт олборлолтыг харьцангуй бага эрсдэлтэй, өндөр ашигтай хийх, ашгаа хадгалах зуураа орон нутгийн газар нутаг, хүн амын дунд өөрийн эзэмшлээ хадгалахыг чармайдаг байна.

Монгол улсад үйлдэгдэж буй ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэрэг

Судалгаанаас үзэхэд, цагдаагийн байгууллагын бүртгэсэн хүрээлэн байгаа орчны эсрэг нийт гэмт хэргийн 12-15 хувийг “Хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох” гэмт хэрэг эзэлж байна.

Хууль бус олборлолтын гэмт хэргийн үйлдлийн арга сүүлийн жилүүдэд улам нарийсаж, бүлэг зохион байгуулалттай, нууц далд хэлбэрт шилжсэн, хүн очиход бэрх хөдөө хээрийн нөхцөлд, хилийн бүс зурваст хяналтгүй үйл ажиллагаа явуулах, орон нутгийн төр, захиргааны алба хаагч нарыг ашиглан тэдний туслалцааг авах байдлаар ял шийтгэлгүй өнгөрч байгаа нь бүртгэсэн нэг хэргийн ард нуугдмал 2-3 хэрэг байна гэж дүгнэх үндэслэлтэй бөгөөд сүүлийн 5 жилд 624 гэмт хэрэг бүртгэсэн бол үүний цаана бүртгээгүй 1200 гаруй хэрэг үйлдэгдсэн гэж үзэхээр байна.

Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг нийт гэмт хэргийн 26-38 хувийг (624) хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэрэг эзэлжээ. Гэмт хэрэг үйлдэгдсэн байдлыг он дарааллаар авч үзвэл: 2016 онд 35, 2017 онд 104, 2018 онд 126, 2019 онд 136, 2020 онд 223, 2021 онд 175, 2022 онд 155 гэмт хэрэг үйлдэгдсэн⁴⁷ нь энэ төрлийн гэмт хэрэг төдийлөн буурахгүй байх хандлагатай илрэл.

Монгол Улсын хилийн бүс, зурваст нийт 246 аж ахуйн нэгж уул уурхай, ашигт малтмал хайх, ашиглах олборлох чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас 195 нь хилийн зурваст байрлаж байна. Эдгээрийн үйл ажиллагаа явуулж байгаа нутаг дэвсгэр нь хилийн 19 анги нэгтгэлийн хариуцсан зурваст ихэвчлэн говь, цөлийн бүсэд хамаарч байх ба 9618 хүн ажиллаж байгаа мэдээ⁴⁸ байна.

⁴⁵ FARC-Revolutionary Armed Forces of Colombia https://en.wikipedia.org/wiki/Revolutionary_Armed_Forces_of_Colombia (Хандалт: 2019 оны 6 сар)

⁴⁶ www.GlobalInitiative.net (Хандалт: 2019 оны 7 сар)

⁴⁷ ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба. Монгол Улсад бүртгэсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал-2023. УБ., 2023. 252 дахь тал.

⁴⁸ Хил судлал. (Шинжлэх ухаан, эрдэм шинжилгээ, сургалт, арга зүй, танин мэдэхүйн улирал тутмын сэтгүүл) УБ., 2019. №01. 21 дэх тал.

Ашигт малтмал олборлох, ашиглахтай холбоотой хилийн дэглэмийн зөрчил 2010 оноос хойш хилийн зурваст 44, хилийн бүсэд 48 удаа үйлдэгдсэн⁴⁹.

Монголбанкинд (Төв банкны тухай хуульд “Монголбанк” гэж оноосон нэр заасан) тушаах алтны хэмжээ сүүлийн жилүүдэд эрс нэмэгдэж, 2016 оны 11 дүгээр сарын байдлаар худалдан авсан алтны хэмжээ түүхэн дээд хэмжээ буюу 17.6 тоннд хүрсэн байна. Үүнд иргэдийн Монголбанкинд тушаах алтны хэмжээ өссөн нь голлон нөлөөлж байгаа бөгөөд мөн оны эхний 11 сарын байдлаар давхардсан тоогоор 2,973 иргэн Монголбанкинд 10.6 тонн алт тушаасан⁵⁰. Хэдий тийм боловч нөөц тогтоосон газрын алтны тусгай зөвшөөрлийн эзэмшигч нь хуулийн этгээд байдаг бөгөөд бичил уурхайгаар дээрх хэмжээний алтыг олборлох боломжгүй зэргээс харьцуулж үзэхэд, 40 гаруй хувь нь эх сурвалж тодорхойгүй буюу хууль бус олборлолтой холбогдож байна.

2017 онд Эрүүгийн цагдаагийн албаны эдийн засгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх газраас орон нутагт явуулсан судалгаагаар хайгуулын болон ашиглалтын зөвшөөрөлгүй 12 аж ахуйн нэгж 112.1 кг алтыг стандарт хэмжил зүйн газраар сорьцлуулан Монголбанкинд тушаасан, ашиглалтын тусгай зөвшөөрөлтэй боловч олборлолтын үйл ажиллагаа явуулаагүй гэх 19 аж ахуйн нэгж 597.9 кг алтыг стандарт хэмжил зүйн газраар сорьцлуулан Монголбанкинд тушаасан, мөн стандарт хэмжил зүйн газрын Сорьцын хяналтын хэлтсээр 5603.9 кг алтанд сорьц тогтоолгосноос 55.5 хувь (3039.6кг) нь л Монголбанкинд тушаажээ⁵¹.

Өнөөгийн байдлаар 20 аймгийн 78 суманд 214 газарт хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаа явагдаж байна.

Үндэсний статистикийн хороо, Мянганы сорилын сантай хамтран хийсэн судалгаагаар улсын хэмжээнд 60.0 мянга орчим хүн гар аргаар ашигт малтмалын төрөл болох алтыг олборлож байгаа ба тэдгээрийн 38.0-39.0 мянга нь тогтмол үйл ажиллагаа явуулдаг бол, 20.0 мянга орчим нь улирлын чанартай үйл ажиллагаа явуулдаг аж. Тогтмол үйл ажиллагаа явуулдаг иргэд нь ихэвчлэн малчид байх бөгөөд цаг агаарын тааламжтай нөхцөлд мал өссөн үед тэдгээрийн тоо буурч эхэлсэн бол, улирлын чанартай ажиллагсад нь эмч, багш, оюутан голчлон ажилладаг ба мөн хятад улсын иргэд ч гар аргаар олборлолт явуулж байна. Тухайлбал, Ховд аймгийн Алтай сумын Мянган угалзтайн нуруу, Архангай аймгийн Цэнхэр сумын Орхон голын дээд эх, Сэлэнгэ аймгийн Ерөө сум Ялбагийн хөндий, Говь-Алтай аймгийн Чандмань, Дарви, Бигэр зэрэг сумдад олон тооны иргэн хууль бусаар улирлын чанартай алт олборлож байна.

Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг үйлдэж буй гэмт хэрэг тасралтгүй нэмэгдэх болсонтой холбоотой Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 03 дугаар тогтоол, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2021 оны А/09 дүгээр тушаалаар цагдаагийн төв байгууллагын бүтцэд хүрээлэн байгаа орчныг хамгаалах, энэ төрлийн гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, байгаль экологид учрах хохирлыг бууруулах нэгдсэн бодлого хэрэгжүүлэх чиг үүрэгтэйгээр 2020 оны 01 дүгээр сарын 14-ний өдөр Экологийн цагдаагийн албыг шинээр байгуулан ажиллаж байна. Үүний өмнө мөн сайдын 2020 оны А/126 дугаар тушаалаар Шүүхийн шинжилгээний үндэсний хүрээлэнгийн Криминалистикийн шинжилгээний газарт Экологийн шинжилгээний лабораторийг 5 орон тоотой байгуулан ажиллаж байна.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр эвдрэлд орж орхигдсон газар нутгийн ихэнх хувийг уул уурхайн хууль бус олборлолтын улмаас эвдэгдсэн газар эзэлж байна. Монгол Улсын нийт нутаг дэвсгэрт ашигт малтмал хууль бусаар олборлож буй нөхцөл байдлын судалгааг⁵² 2019 оны байдлаар нэгтгэж үзэхэд, нийт 17 аймгийн 44 сумын нутагт 140 нэр бүхий байршилтай газарт, 6.524 иргэн оролцсон хууль бус олборлолт

⁴⁹ Хууль сахиулахуй. (Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл) Уб., 2020. №02 (24). 229 дэх тал.

⁵⁰ <https://www.mongolbank.mn/news.aspx?id=1319&tld=2>

⁵¹ Очбадрах, П. Хууль бусаар ашигт малтмал олборлох гэмт хэргийг эрүүгийн тагнуулын ажлаар илрүүлэх ажиллагаа. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2021.

⁵² Мөрдөн байцаах албаны тайлан 2019.

явагдсан байна. Уг үйл ажиллагаанд ашиглагдаж буй нийт техник хэрэгслийн хувьд экскаваторын тоо 321 ширхэг ба хүчин чадлын хувьд моторын эргэлт цагт D-300-аас D-3500, усан буу (скруббер-алт угаан цэвэрлэгч машин)-ны тоо 169 ширхэг, хүчин чадлын хувьд цагт 25-100 метр куб шороо угаах чадалтай, шороо зөөх машины тоо 379, хүчин чадлын хувьд 10-20 тонн даацтай байна.

Сүүлийн 10 жилийн (2010-2020 он) хугацаанд “Хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох” 98 гэмт хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэн байна. Энэхүү 98 хэргийн шийтгэх тогтоолд дүн шинжилгээ хийхэд нийт эрүүгийн 43 хэрэгт, 102 тээврийн хэрэгслийг битүүмжлэн, улсын орлого болгох саналтай шүүхэд шилжүүлснийг 21 шийтгэх тогтоолоор 409.264.480 төгрөгийн үнэлгээ бүхий 43 тээврийн хэрэгслийг улсын орлого болгохоор шийдвэрлэсэн байна. Шүүхээр шийдвэрлэгдсэн ашигт малтмал хууль бусаар олборлох 98 гэмт хэргийн 79.6%-д буюу 5 хэрэг тутмын 4-т нь гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашигласан тээврийн хэрэгслийг хураан авах ажиллагаа явуулж, шийдвэрлүүлээгүй байна. Шүүхийн өмнөх шатны ажиллагаагаар 43 хэрэгт 102 тээврийн хэрэгслийг битүүмжилсэн байтал, шүүхээс 58 хувийг прокурорын санал, мөрдөгчийн битүүмжилсэн тогтоолыг хүчингүй болгож өмчлөгчид буцаан олгохоор шийдвэрлэсэн нь анхаарал татаж байна. Нөгөө талаар улсын орлого болгон хураан авахаар шийдвэрлэсэн 43 тээврийн хэрэгслийн үнэлгээ 409.264.480 төгрөгөөр үнэлэгдсэн нь тухайн гэмт хэргийг үйлдэхэд ашигладаг өндөр үнэлгээ бүхий техник хэрэгслийг хураан аваагүй гэж үзэх үндэслэлтэй. Тухайлбал, уул уурхайн үйл ажиллагаанд ашигладаг дундаж үнэлгээтэй экскаватор нь 400.000.000 төгрөг⁵³-ийн зах зээлийн ханштай байдаг атал 10 жилийн хугацаанд мөрдөн шалгаж, шүүхээр шийдвэрлэгдсэн нийт хэрэгт хураагдан, улсын орлого болсон тээврийн хэрэгслийн нийт үнэлгээ 1 экскаваторын үнэтэй тэнцэж байгаа нь уг ажиллагаа практикт ямар үр дүнтэй хэрэгжиж байгааг илэрхийлж байна.

Бид дээрх тоо баримтад тулгуурлан энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралт болон мөрдөн шалгах ажиллагаанд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг дараах байдлаар тодорхойлж байна. Тухайлбал,

Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэргийн гаралтад нөлөөлж буй хүчин зүйл:

1. Орон нутгийн удирдлагын хувийн сонирхол, авлига, хээл хахуулийн асуудлаас үүдэж, байгалийн баялаг ашиглах, олборлох, түрээслэх, газар нутгийн маргаантай асуудал ихээр гарч байгаа нь дотоодоос үүсэх аюулыг ихэсгэж байна⁵⁴. Тухайлбал, Баянхонгор⁵⁵, Дорноговь⁵⁶, Төв⁵⁷, Сэлэнгэ аймгийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын шийдвэр, шат шатны засаг даргын захирамж, гэрээний заалтыг судлахад эвдэгдсэн газар нутгийг нөхөн сэргээхийн тулд, тусгай зөвшөөрөлгүйгээр олборлолт явуулахыг зөвшөөрсөн хэм хэмжээг тусгасан шинжтэй акт гаргасан байна.

2. Сүүлийн жилүүдэд аймаг, сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчид Газрын тухай, Ойн тухай, Усны тухай, Ашигт малтмалын тухай хууль тогтоомж, Засгийн газрын 2015 оны 151 дүгээр тогтоолоор баталсан “Бичил уурхай ашиглах журам” зэргийг илт зөрчсөн “Нөхөн сэргээлт хийлгэх тухай” олон тооны тогтоол, шийдвэр гаргасан. Эдгээр шийдвэр нь сөрөг үр дагавар үүсгэсэн байна. Тухайлбал, Сэлэнгэ аймгийн Ерөө сумын засаг дарга, ИТХ-ын дарга нар 2015 онд 82

⁵³ https://www.unegui.mn/adv/5438046_hyundai-eksavator-2010/

⁵⁴ Хил судлал. (Шинжлэх ухаан, эрдэм шинжилгээ, сургалт, арга зүй, танин мэдэхүйн улирал тутмын сэтгүүл) УБ., 2019. №01. 20 дахь тал.

⁵⁵ Баянхонгор аймгийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын 2014 оны 03 дугаар сарын 17-ны өдрийн 8/4 дугаар тогтоол, мөн аймгийн засаг даргын 2014 оны 6 дугаар сарын 13-ны өдрийн №4 тоот Бөмбөгөр сумын нутагт нөхөн сэргээлт хийх гэрээний 1.4., 1.5-д “өөрөө болон үйл ажиллагаанаас олсон орлогоороо санхүүжүүлэх, утгуур ачигч 4, угаах төхөөрөмж 4 ширхэг” ажиллуулах заалт нь олборлолт явуулахыг дэмжсэн.

⁵⁶ Дорноговь аймгийн засаг даргын 2014 оны 12 дугаар сарын 15-ны өдрийн А/626 тоот захирамж. 2017 оны 01 тоот гэрээ.

⁵⁷ Төв аймгийн Заамар сумын иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын 2014 оны 03, 05 дугаар тогтоол, мөн сумын засаг даргын 2014 оны 02 тоот “Заамархаан ХХК-ийн гэрээт талбайд бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох гурвалсан гэрээ”-ний 2 дахь заалт.

аж ахуйн нэгж, иргэн, нөхөрлөлтэй нөхөн сэргээлт хийх, зардлаа эвдэгдсэн газарт байгаа ашигт малтмалыг дахин олборлож олох эрх олгосон шийдвэр гаргасан.

3. Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэрэг нь тээврийн хэрэгсэл, тусгай зориулалтын техник ашиглан үйлдэгддэг. Гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан тээврийн хэрэгсэл, техникийг эд хөрөнгө хураах ялаас гадуур заавал хураах зохицуулалт Эрүүгийн хууль, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Ойн тухай хуульд тусгагдсан боловч Улсын дээд шүүхийн 2006 оны 01 тоот тогтоолоор “гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн өөрийнх нь өмчлөлийнх болох нь тогтоогдсон нөхцөлд улсын орлого болгоно” гэж тайлбарласнаар энэ заалтын хэрэгжилт зогсонги байдалд орсон.

Гэмт хэрэг үйлдэгсэд өөрийн өмчлөл, эзэмшилд бүртгэлтэй тээврийн хэрэгсэл, техник хэрэгслийг ашиглахаа больсон, бусдын эзэмшлийн өмч хөрөнгийг түрээслэх, түр хугацаагаар ашиглах болсон байна. Тухайлбал, Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг сүүлийн 5 жилд 1976 бүртгэж шүүхээр 48,9 хувь буюу 851 хэрэг шийдвэрлэгдсэн ба эдгээр гэмт хэргийг үйлдэхэд ашигласан тээврийн хэрэгсэл, унаа хөсөг, тусгай зориулалтын техник хэрэгсэл 256 ширхгийг улсын орлого болгосон ба эдгээрийн ихэнх нь хууль бус мод бэлтгэл, агнуурын хэрэгт хураагдсаныг шүүхийн шийдвэрээс харагдана.

4. 2017 онд Эрүүгийн цагдаагийн эдийн засгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх албаныхан гар аргаар алт олборлодог орон нутгийн харьяалалтай 10768 иргэн, хувиараа алт худалдан авах, борлуулах хэлбэрээр тогтмол идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг 201 ченж байгааг тогтоожээ⁵⁸. Орон нутагт алтыг худалдан авах үйл ажиллагааг Монголбанкны салбар арилжааны банкаар гүйцэтгүүлэх боломж тэр бүр байхгүй байгаа нь алтны “ченж” нарыг төрүүлэх үндсэн шалтгаан болсон⁵⁹ байна.

5. Судлаачид 2021 оны байдлаар Монгол Улсын хэмжээнд 344 гол, горхи, 760 булаг шанд ширгэж, ундарга багассан⁶⁰ талаар дүгнэсэн нь ашигт малтмалын олборлолт, боловсруулалт явуулдаг аж ахуйн нэгжүүд алтны үндсэн болон шороон ордыг ашиглахдаа гадаргын болон гүний усыг хяналтгүйгээр ашиглаж байгаа явдал нөлөөлдөг байна. Мөн түүнчлэн хориглосон болон хязгаарласан химийн хорт бодисыг (мөнгөн ус, натрийн цианит) үйлдвэрлэлд ашиглахдаа цэвэршүүлэх, саармагжуулах ажлыг хийхгүйгээр хөрсөнд хаядаг нь хүний эрүүл мэнд, мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн үр удамд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх, өвчин эмгэг үүсгэх, үхэл, мөхөлд хүргэх нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Тухайлбал, 2015 оны байдлаар 11 аймгийн 36 сумын нутаг дэвсгэрт 120 гаруй талбайд цианит натри, мөнгөн усаар бохирдсон 200 мянган гаруй тонн шлам хуримтлагдсан, 100 гаруй инженерийн байгууламжтай болон гар худгууд дээр тээрэм ажиллаж 54,3 га талбай бохирдсон⁶¹ гэсэн баримт байна.

6. Монголбанк 2017-2018 онуудад 20-22 тонн алт худалдан авч валютын нөөцийг нэмэгдүүлэхдээ алтны гаралт үүслийн талаар ямар нэг асуулгагүйгээр худалдан авсан нь банканд ч, алт тушаагчид ч ашигтай, үр дүнд нь гадаад валютын нөөц 750 сая ам.доллар, 2018 онд 830 сая ам.доллараар нэмэгджээ⁶². Алт олборлолт явуулснаар валютын нөөц нэмэгдэх сайн талтай ч, байгаль экологид учруулсан хохирол, нөхөн сэргээх зардал нь олсон ашгаас илүү өндөр байна. Монголбанк нь зөвхөн ашгийг бодож иргэд, аж ахуйн нэгжийн олборлосон алтны эх сурвалжийг шалгахгүйгээр шууд худалдан авч, алт тушаасан иргэд, аж ахуйн нэгжийн мэдээллийг нууцын зэрэглэлд оруулсан нь ашигт малтмал хууль бусаар хайх, ашиглах, олборлох, татвараас зайлсхийх, мөнгө угаах гэмт хэргүүдийг өөгшүүлсэн, гэмт хэрэг давтан үйлдэгдэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн. Энэ байдал одоог хүртэл засагдаагүй байна.

7. Манай улс эрдэс баялаг, түүхий эд, эрчим хүчний үлэмж нөөцтэй нь тодорхой болсон явдал олон улсын анхаарал, их гүрнүүд, үндэстэн дамнасан

⁵⁸ Эрүүгийн цагдаагийн газрын тайлан. 2018.

⁵⁹ Тогтвортой бичил уурхай төсөл. Бичил уурхайгаар олборлосон алтны нийлүүлэлтийн сүлжээ, түүний макро эдийн засгийн хөгжилд оруулж буй хувь нэмэр, бодлогын санал, зөвлөмж. УБ., 2021. 36 дахь тал.

⁶⁰ Хууль сахиулахуй. (Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл) УБ., 2020. №02 (24). 230 дахь тал.

⁶¹ Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газрын судалгааны тайлан. 2015.

⁶² Мөн тэнд

бизнесийн бүлэглэлийн сонирхлыг татах болжээ. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт “дэлхийн 23 улс, 687 ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшиж байгаагаас гадна манай улсын хуулийн этгээдийн нэр дээр гадаадын 11 улсын хуулийн этгээд 1000 орчим ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшдэг⁶³” нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувьд шинэ боломжийг олгох болсон ч түүний хажуугаар шинэ эрсдэлийг дагуулах болсон. Тухайлбал, судлаачид “манай улсын хилийн бүс, зурваст гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж, байгууллага ашигт малтмал, газрын тос олборлох явдал эрс нэмэгдэж, гадаадын ажиллах хүч олноор байрлаж ажиллах болсон нь орон нутгийн ард иргэдийн дургүйцлийг төрүүлж гадны иргэд, байгууллагын үйл ажиллагааг саатуулах, зогсоох, нутгаасаа хөөхийн зэрэгцээ ард иргэдийн үзэл бодол, үйл ажиллагааг дэмждэг зохион байгуулалттай бүлэг, эвсэл, холбоо байгуулагдсан⁶⁴” талаар дүгнэлт хийсэнтэй санал нэг байна.

Мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал:

1. Ашигт малтмал хууль бусаар хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэргийн мөрдөн шалгах ажиллагаанд зайлшгүй хийгдэх байгаль орчинд учирсан хохирлын хэмжээг тогтоолгох шинжилгээний зардал цагдаагийн байгууллагын төсөвт байхгүйгээс хэргийн шийдвэрлэлтэд сөргөөр нөлөөлж байна. Тухайлбал, Сэлэнгэ аймгийн цагдаагийн газар 2019 оны 3 дугаар улиралд хууль бус олборлолттой холбоотой 25 гомдол мэдээлэл шалгаснаас гуравд нь хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээсэн байна. Энэ нь байгаль экологид учирсан хохирлыг бодитой тогтоож чадахгүй байгаагаас шалтгаалсан.

2. Гар аргаар ашигт малтмал олборлогчид, техникумсын жижиг аж ахуйн нэгжүүд ашигт малтмал агуулсан газарт болон уурхайн үйл ажиллагаа явагдаад нөхөн сэргээлт хийлгүй орхигдсон талбай дээр тусгай зөвшөөрөлгүйгээр олборлолт, ашиглалт явуулах, нөхөн сэргээлт хийх нэрийдлээр эфель, галь дахин ашиглаж байгаа гэм буруугаа халхавчилсан шинжтэй үйлдлийг хууль ёсны үйлдлээс ялган тогтооход мөрдөгчийг сургах нь чухал байна. Тухайлбал 2017 онд явуулсан судалгаанд⁶⁵ 130 хүн хамрагдсанаас цагдаагийн албан хаагчийн хууль, дүрэм журмын мэдлэгийг хангалттай гэж үзсэн 14 хүн буюу 3.6 хувь нь үнэлсэн байдлаас харагдана.

3. Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэргийг шалгах, нотлох баримт илрүүлэх, цуглуулах, бэхжүүлэх явцад эсхүл хэрэг прокурорын шатанд хянагдаж байх хугацаанд гэм буруутай этгээдүүд олборлолт хийсэн газраа техникийн нөхөн сэргээлт хийсэн тохиолдолд прокурор байгаль экологид учруулсан хохирлоо арилгасан гэж хэргийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн тохиолдол цөөнгүй байна. Нөхөн сэргээлт хийх нь гэм буруутай этгээдийн үүрэг ба байгаль экологид учруулсан хохирлын тодорхой хувийг арилгаж байгаа асуудал болохоос хохирлыг бүрэн арилгасан асуудал биш. Гэхдээ техникийн нөхөн сэргээлт хийж ухсан шороогоо булж тэгшилснийг, биологийн нөхөн сэргээлт хийсэнтэй адилтгаж үзэх боломжгүй.

4. Ашигт малтмалыг хууль бусаар олборлох гэмт хэргийг нотлох ажиллагаа нь нотлох ажиллагааны онолд суурилсан, хуулиар тогтоосон хэм хэмжээний дагуу байгалийн элементэд учирсан хохирол, хор уршгийг нотолгооны зүйл болгон тогтоодог онцлогтой, тусгай мэдлэг шаардсан хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны цогц юм. Гэтэл өнөөгийн мөрдөгч нар энэ шаардлагыг хангасан мөрдөн шалгах технологи ажиллагаа, мэдлэг хангалтгүй байна.

Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэрэг нь өөр бусад гэмт хэргийг дагуулдаг онцлогтой. Тухайлбал, хууль хяналтын байгууллагынхан, гааль, хил, банкны ажилтнууд ашигт малтмал хууль бусаар улсын хилээр нэвтрүүлэх, хахууль авах,⁶⁶ гэмт

⁶³ Хууль сахиулахуй. (Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл) УБ., 2020. №02 (24). 230 дахь тал.

⁶⁴ Дашдаваа, Д., Ганболд, Ц. Муратхан, А. Хилийн аюулгүй байдал. Нэг сэдэвт бүтээл. УБ., 2021. 92 дахь тал.

⁶⁵ Энхболд, Б., Мөнхтуяа, П., Золзаяа, Г. Цагдаагийн байгууллагын хэрэглэгчийн үнэлгээ-2017. судалгааны тайлан. УБ., 2018. 106 дахь тал.

⁶⁶ Эрүүгийн 1802002720210 дугаартай хэрэг

хэрэг шалгах явцад нөлөөлөх оролдлого хийх⁶⁷ нь цөөнгүйн дээр хууль бусаар уурхай ажиллуулсан⁶⁸ талаарх хэргүүд шалгагдсан байна.

Дэлхий нийтэд “баялгийн хараал⁶⁹”, “холланд өвчин” гэсэн нэршил тодорхойлогдох болсон нь нийгмийн материаллаг баялгийн хуваарилалтад шударга ёс зөрчигдөх, эдийн засгийн өсөлт саарах, улмаар нийгэм улс төр, эдийн засгийн тогтвортой байдал алдагдах, авлига газар авах зэргээр илэрдэг⁷⁰ өргөн хүрээтэй ойлголт хэдий ч бидний судалж буй ашигт малтмалын хууль бус олборлолтын гэмт хэрэг нь “баялгийн хараал”-ыг бүрдүүлэгч хүчин зүйлийн нэг хэсэг гэж үзэх талтай.

Дүгнэлт

1. Эрүүгийн хуулиар “Хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох” гэмт хэрэгт ердийн болон цацраг идэвхт ашигт малтмалыг багтааж, түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хууль бус олборлолтыг зөрчлийн хуулиар зохицуулжээ. Энэ нь байгалийн элемент, газрын хэвлийд учруулдаг хохирлыг төдийлөн тооцолгүй журамласан нь өмнөх хуулиас ухарсан зохицуулалт болсон байна. Өөрөөр хэлбэл өмнөх хуулиар газрын хэвлийн хууль тогтоомжийн биелэлтийг бэхжүүлэхэд чиглэсэн, ашигт малтмалын төрөл зүйлээс үл шалтгаалан газрын хэвлийгээ бүхэлд нь хамгаалах мөн чанарыг агуулж байсан бол 2015 оны Эрүүгийн хуулиар зөвхөн ашигт малтмалын төрөл зүйлээр нь ялгаж эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтад авч байгаа нь төдийлөн оновчтой бус гэж дүгнэж байна.

2. Уул уурхайн олборлолт, ашиглалт, үнэт эдлэлийн худалдаа, үйлдвэрлэлийн чиглэлээр хариуцлагатай уул уурхайн хангамжийн сүлжээний стандарт тогтоож, мөрдүүлэх хэрэгцээ шаардлага бий болжээ. Өөрөөр хэлбэл, уул уурхайн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагаас ашигт малтмалын “нийлүүлэлтийн сүлжээ”, “нийлүүлэлтийн гинжин хэлхээ”-ний жишиг загвар боловсруулж, хэрэгжүүлснээр ашигт малтмалтай холбоотой хууль бус үйлдлийг мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагаа тодорхой болно.

3. Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэргийн холбогдогчтой нутгийн захиргааны байгууллага, албан тушаалтан “нөхөн сэргээлтийн гэрээ”-ээр халхавчлан хууль бус олборлолт явуулах боломж олгон, шалгалтад хамруулахгүй байх зэргээр дэмжлэг үзүүлж, хандив тусламж авдаг, ашиг хүртдэг хандлага тогтох талтай байна. Энэ гэмт хэргийг нотлох ажиллагаанд хамтран оролцсон хүн, хуулийн этгээд, тэдгээрийн гүйцэтгэсэн үүрэг, учирсан хохирлын хэмжээ, ашиг орлогын эх үүсвэрийг нуун далдалсан хэлбэр, эрх олгох болон хяналт шалгалтын чиг үүрэг бүхий төрийн байгууллага, албан тушаалтнаас дэмжлэг үзүүлэх зэргийг мөрдөн шалгаж тогтоох ажиллагаа хангалтгүй, уг гэмт хэргийн нотолгооны зүйлийн жишиг, онцлог мөрдөн шалгах ажиллагааны практикт нэг мөр тогтоогүй байна.

4. Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэрэгт шинжээч томилох, шинжилгээ хийлгэх ажиллагааны зардлыг эрх бүхий байгууллагаас тусгайлан төсөвлөж, олгодоггүйгээс нотолбол зохих байдлыг бүрэн хангаж чаддаггүй, гэмт этгээд ял завших боломжийг бүрдүүлж байна. Нөгөө талаар тусгай мэргэшлийн шинжилгээ хийх эрх бүхий төрийн байгууллага, нэгж байгуулагдсан нь дэвшилттэй ч эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, үйл ажиллагааг хэвшүүлэх, нарийн мэргэжлийн шинжээчээр бэхжүүлэх шаардлага бий болжээ.

5. Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэргийг үйлдэхэд ашигладаг өндөр үнэтэй тээврийн хэрэгсэл, тусгай зориулалтын техникийг битүүмжлэх, хураах,

⁶⁷ Эрүүгийн 1802002970163, 1802003770266 дугаартай хэрэг

⁶⁸ Эрүүгийн 1818005340348 дугаартай хэрэг

⁶⁹ “Баялагийн хараал”-ын талаар гадаадын зарим судлаачид тодорхойлсон. (Ацуши Ими: Баялгийн хараалаас зайлсхийх нь: Бостван ба бусад орнуудын туршлага, ОУВС. ...№054 (2007); Теодор Моран. Монгол Улсад баялгийн хараалаас зайлсхийх нь. ОУ-н эдийн засгийн Петерсоны хүрээлэн, Бодлогын судалгааны тайлан, РВ12-18 (2013) горилоч)

⁷⁰ Батлан хамгаалах эрдэм шинжилгээний хүрээлэн. Үндэсний аюулгүй байдал ба уул уурхай. (Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл) УБ., 2018. 13 дахь тал.

улсын орлого болгон шийдвэрлэх ажиллагаа бүрэн хийгддэггүй, мөрдөгчийн туршлага, мэргэшил хангалтгүй, алба хаагчийг тогтвортой ажиллуулах бодлого сул, техник хэрэгслийн хангамж дутмаг, мэргэшүүлэх, чиглэсэн сургалт хангалтгүй, Экологийн цагдаагийн алба шинээр байгуулагдан Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх тусгайлсан чиг үүрэгтэй ажиллагаа явуулж байгаа нь сайшаалтай ч, тухайн албанд мэргэшсэн удирдлага, алба хаагч байхгүй, нийт алба хаагчийн 93% нь экологийн мэргэжилгүй байгаа нь анхаарал татаж байна.

Санал

Судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

Нэг. Ашигт малтмал хууль бусаар хайх, ашиглах олборлох гэмт хэргийн талаарх онол, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох чиглэлээр:

- Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 7.5 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсгийн "...тээврийн хэрэгсэл ...тухайн гэм буруутай этгээдийн өмчлөлд байсан нь тогтоогдсон тохиолдолд..." гэсэн заалтыг: "...гэм буруутай этгээдийн өмчлөлд байгаа эсэхээс үл хамааран хураан авах" гэж өөрчлөх;

- Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 24.2 дугаар зүйлд заасан "Хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох" гэмт хэрэгт ердийн болон цацраг идэвхт ашигт малтмал дээр түгээмэл тархацтай ашигт малтмалыг нэмж эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтад авах. Үүний тулд Зөрчлийн тухай хуулийн 7.12 дугаар зүйл (Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль зөрчих)-ийн 1 дэх хэсгийг хүчингүй болгох, үүнтэй уялдуулан Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.8 дүгээр зүйлийн 6.10 дахь хэсэгт заасан зөрчил шалгах харьяаллаас "7.12" гэснийг хасах;

- Монгол Улсын Байгаль хамгаалах тухай хууль, Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт батлагдсантай холбоотойгоор: "Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргийг мөрдөхөд шаардлагатай үнэлгээ, шинжилгээ, шинжээчийн болон лабораторийн зардлыг эргэн төлөгдөх нөхцөлтэйгөөр Байгаль орчин, уур амьсгалын сангаас санхүүжүүлнэ" гэсэн заалтыг хэрэгжүүлэх журам боловсруулж, уг заалтыг практикт хэрэгжүүлэх, мөрдөн шалгах үйл ажиллагаанд нэг мөр хэвшүүлэх арга хэмжээ авах;

- "Европын холбооны зөрчилтэй ашигт малтмалын тухай хууль" (EU Conflict Minerals Legislation), АНУ-ын "Додд Франкийн тухай хууль" (Dodd-Frank Wall Street Reform And Consumer Protection Act), "Калифорний хангамжийн сүлжээ дэх ил тод байдлын тухай хууль" (CA Supply Chain Transparency Act) зэрэгт заасан ашигт малтмалын гарал үүслийг цэвэр болохыг тодорхойлох, ашигт малтмалын сайн туршлага болох "нийлүүлэлтийн сүлжээ", "нийлүүлэлтийн гинжин хэлхээ"-ний хүрээнд ашигт малтмал хууль ёсоор олборлосон болохыг нотолсон үндэсний стандарт боловсруулж, гэрчилгээжүүлэн, практикт нэвтрүүлэх;

- Ашигт малтмал хууль бусаар олборлосон хэргийн газарт үзлэг хийх ажиллагааг явуулах дараалал, зураглал үйлдэх аргачлалыг агуулсан хууль бусаар ашигт малтмал олборлох гэмт хэргийн хэргийн газрыг хамгаалах, үзлэг хийх, үзлэгийн явцад хураагдсан болон битүүмжлэгдсэн техник хэрэгсэл, эд зүйл, эд мөрийн баримтуудыг түр хамгаалах тухай дотоод журам батлах

Хоёр. Ашигт малтмал хууль бусаар олборлох гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагааг боловсронгуй болгох чиглэлээр:

- Мөрдөгчийг энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагаанд орчин үеийн арга, техник, технологийг нэвтрүүлэх, тэдгээрийг хээрийн болон ажлын байрны нөхцөлд ашиглах талаарх мэргэшүүлэх сургалтад хамруулах. Тухайлбал, химийн аюултай болон онцгой хорт бодис илрүүлэх, элементийн анализ хийх хүчин чадалтай шинжилгээний явуулын лаборатори, нисэгчгүй нисэх хэрэгсэл буюу өндрөөс зураглал үйлдэх, бичлэг хийх, нуугдсан этгээд, техник хэрэгсэл илрүүлэх зориулалттай төхөөрөмж (дрон), цахим хянагч буюу зураг зүйн өндөр хурдны программ, орон зайн байрлал тогтоогч буюу GPS-ийн өндөр үзүүлэлт бүхий сүүлийн үеийн хувилбар, Comp.

stat, Crime mapping, CCTV зэрэг орчин үеийн smart систем, яриаг текст хэлбэрт хувирган шилжүүлдэг “Чимэгээ” программыг нэвтрүүлэх;

- Энэ төрлийн хэргийн мөрдөн шалгах ажиллагаа, тэр дундаа экологи-эдийн засгийн хохирол тогтоох тусгай мэдлэг бүхий шинжээч томилох зардлын тооцооллыг ЦЕГ-ын төсөвт суулгах, Шүүх шинжилгээний ерөнхий газрын Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэгт шинжилгээ хийх чиг үүрэг бүхий нэгжид маркшейдер, уул уурхай, ашигт малтмал, геоэкологи, ус, хөрс, газар зүй зэрэг нарийн мэргэжлийн шинжээчдийг сонгон, сургаж ажиллуулах, шүүхийн шинжилгээний байгууллагаас гадуур, судалгаагаар тогтоогдсон эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, лабораторийн шинжилгээ хийгддэг төрийн болон хувийн байгууллагуудын нөөц, бололцоог ашиглах, шинжээчийн бүрэлдэхүүнд ШШЕГ-ын эрх бүхий шинжээчийг оролцуулан, явуулдаг болох;

- Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг мөрдөх нэгжид тухайн салбарын, тодруулбал, уул уурхайн ашиглалтын, технологийн, баяжуулалтын инженерүүд, газар зүйч, геологич, хөрс судлаач, ургамал судлаач, химич мэргэжилтэй иргэдийг “Цагдаагийн ажил-Эрх зүй” (D103201) хөтөлбөрийн “Экологийн мөрдөгч” мэргэшүүлэх хөтөлбөрт сурган, цаашид тогтвортой ажиллуулах;

Ашигласан материал

1. Ар Монгол дахь хятадын худалдаа-мөнгө хүүлэл (1751-1911). Баримт бичгүүд.

2. Одонгэрэл, Б. Хуулийн этгээдэд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлага. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. -Уб., 2020.

3. Эрдэнэбаясгалан, Г. Амьдрах орчны үнэлгээнд тулгуурлан байгаль орчны хохирлыг тооцох аргачлалыг боловсронгуй болгох нь. Диссертаци. -Уб., 2019.

4. Батболд, Д. Ашигт малтмал өмчлөл, ашиглалтын Үндсэн хуулийн үндэслэлийг хөгжүүлэх нь. Хууль зүйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. -Уб., 2020.

5. Монголын хууль тогтоомжийн түүхэн эмхэтгэл 1206-1910. I. -Уб.

6. Очбадрах, П. Хууль бусаар ашигт малтмал олборлох гэмт хэргийг эрүүгийн тагнуулын ажлаар илрүүлэх ажиллагаа. Диссертаци. -Уб., 2021.

7. Гантулга, С., Энхболд, Б. Эрүүгийн эрх зүй: тусгай анги. Сурах бичиг. -Уб., 2018.

8. ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба. Монгол Улсад бүртгэсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал-2023. -Уб.

9. Авирмэд, Э., Дашцэдэн, Д., Совд, Г. Монгол хууль. -Уб., 1997.

10. Эрдэс баялгийн салбарын статистик мэдээ. -Уб. 2019.

Гадаад хэл дээрх эх сурвал:

11. 2016 global initiative against transnational organized crime. All rights reserved.